

סימן י"ט

שיטת האור זרוע בענין כתיבת גוי בשבת (ה ע"ב)**א. שיטת האור זרוע ותמיהה עליו**

איתא בגמרא במסכת גיטין (ה ע"ב):

והקונה שדה בסוריא – כקונה בפרוארי ירושלים, למאי הילכתא? אמר רב ששת: לומר, שכותבין עליו אוננו ואפילו בשבת. בשבת ס"ד? כדאמר רבא: אומר לעובד כוכבים ועושה, ה"נ אומר לעובד כוכבים ועושה, ואע"ג דאמירה לעובד כוכבים שבות, משום ישוב א"י לא גזור רבנן.

דין זה נפסק בשו"ע (או"ח סי' שו סעי"א): "מותר לקנות בית בארץ ישראל מן הא"י, בשבת, וחותר ומעלה בערכאות".

ומוסיף שם הרמ"א בשם האור זרוע: "הגה. בכתב שלהם, דאינו אסור רק מדרבנן, ומשום ישוב א"י לא גזר".

האו"ז ביסס את חידושו (שאין חיוב כתיבה דאורייתא בכתב של גויים) על דברי הירושלמי במסכת שבת. המשנה במסכת שבת (פ"ב מ"ג) אומרת: "הכותב... בכל לשון חייב". על כך אומר הירושלמי (שם): "מהו בכל לשון, אפילו אלף אלפא ביתא".

האו"ז ביאר שכוונת הירושלמי לומר דהא דתנן שחייב "בכל לשון" הכוונה בין בכתב אשורית בין בכתב יוונית (שבהם יש אותיות אלפא ביתא וכו'), אבל על שאר לשונות – פטור. המשנה ברורה (שם ס"ק מז) כתב על כך:

דדעת אור זרוע דעת יחידאה היא ואין לה שום מקום בש"ס. וכל הפוסקים חולקים על זה וס"ל דאף בכתב שלהם הוא אסור מדאורייתא.

ובביאור הלכה (שם) האריך להקשות על שיטת או"ז, וכתב:

ובאמת פירושו בירושלמי תמוה מאד, דהא תנן במשנה "בכל לשון", ואיך יפרש לנו הירושלמי דהכוונה או אשורית או יוונית. ועוד, לפי פירושו מהו "אפילו אלף" דקאמר הירושלמי, הו"ל למימר: "אלפ"א, בית"א, גמל"א" (וע"ש שהאריך).

הביאור הלכה מפרש שכונת הירושלמי לומר שחייב כשמוסיף א' למילים "אלף" "בית" והופכם ל"אלפא" ו"ביתא" וקמ"ל דאע"פ דהלשון הוא יוונית והאותיות אשורית חייב ע"ש.

יש להבין מה הכריח את האו"ז לפרש את הירושלמי בצורה שהיא לכאורה די דחוקה ולהגיע לאותה המסקנה כה מחודשת שעל כתב "סתם שלהם" פטור¹?

ב. הכרח האו"ז ע"פ שיטת הרי"ף בגמרא בעירובין

אפשר לומר שההכרח של האו"ז לחדש את חידושו היה הסוגיא שלנו בצירוף הסוגיא במסכת עירובין, כדלהלן.

נחלקו הראשונים האם אמירה לנכרי במלאכה דאורייתא מותרת לצורך מילה ולצורך מצוות אחרות (כפי שנרחיב בהמשך). נראה שהאו"ז נקט כדעת המחמירים הסוברים שחז"ל העמידו דבריהם גם במקום מצוה ורק התירו אמירה לעכו"ם במלאכה דרבנן. ממילא הוקשה לאו"ז איך חז"ל הקילו כאן כתיבת השטר ע"י גוי בשבת – הרי יש כאן מלאכה דאורייתא. על אף שהתוס' נקטו שיש כאן היתר מיוחד לצורך מצות ישוב ארץ ישראל², בכל זאת, האו"ז נקט שלא יתכן שחז"ל יקילו במצוה אחרת יותר מאשר במצות מילה שהיא עצמה דוחה שבת. לכן, האור זרוע נקט שעל כרחך מיירי כאן במלאכה דרבנן ולכן הוכרח לדחוק ולפרש ע"פ הירושלמי דהא דתנן "הכותב בכל לשון חייב" אין הכוונה בכל לשון ממש אלא הכוונה רק לכתב אשורי או כתב יווני, מה שאין כן בשאר לשונות – פטור.

אכן, מלשון האו"ז עצמו ניתן לדייק ולהבין כנ"ל. כדי שנבין את הדיוק בלשונו נקדים את הסוגיא במסכת עירובין (סז ע"ב-סח ע"א), שהיא מקור מרכזי בנושא של אמירה לגוי לצורך מצוה:

ההוא ינוקא דאשתפיך חמימיה אמר להו רבה נייתי ליה חמימי מגו ביתאי א"ל אביי והלא עירבו... נימרו ליה לנכרי ליתי ליה... אמר אביי בעי לאותוביה למר... דתניא הזאה שבות (רש"י: הזאה על הטמא אינה אסורה בשבת אלא משום שבות) ואמירה לנכרי שבות. מה הזאה שבות ואינה דוחה את השבת (רש"י: ואפילו במקום מצוה כגון לשחוט פסחו) אף אמירה לנכרי שבות ואינה דוחה את השבת. א"ל (רב יוסף לאביי) ולא שני לך בין שבות דאית בר. מעשה לשבות דלית ביה מעשה.

¹ כמובן, יתכן שהאו"ז תפס שפירושו הוא פשט מרווח ולא דחוק. אולם, יתכן שהיה מודה שפירושו הוא לא הדרך הכי פשוטה, אך היה לו אילוץ לנקוט שלא חייב בכל לשון ממש.
² כעין זה נקטו עוד ראשונים. רמב"ן במסכת שבת (קל ע"ב) נימק: "דהתם מצוה ותועלת לכל ישראל הוא שלא תחרב ארץ קדושה".

נחלקו הראשונים בביאור דברי רב יוסף, והסיקו מכאן מסקנות הפוכות לגבי אמירה לנכרי במקום מצוה. **בעל הלכות גדולות** (בתחילת הלכות מילה³) פירש את הגמרא כפשוטו. לדבריו, רב יוסף בא לחלק בין הזאה – "שבות דאית ביה מעשה" – שאסרו חז"ל אפילו לצורך מצוה, לבין אמירה לנכרי – "שבות דלית ביה מעשה" שהתירו לצורך מצוה. ז"ל הר"ן (שם) בבאור שיטת בה"ג:

דכל שבות שנעשה ע"י הישראל כגון הזאה קרינן שבות דאית ביה מעשה ולפיכך אע"פ שאין בהם אלא משום שבות, העמידו דבריהם [אפילו] במקום [מצות עשה שיש בו] כרת, אבל אמירה לנכרי אפילו במלאכה גמורה, קרינן 'שבות דלית ביה מעשה' כיון דלא עבד ישראל מעשה כלל.

על פי ביאור זה בגמרא, פסק בה"ג (שם):

והיכא דאייתי איזמל מערב שבת ואיפגים או דאיגניב מקמי מילה שרי למימר לגוי לצבותיה (לתקן) או לאיתויי איזמל אחרינא⁴.

לעומת זאת, **הרי"ף** (שבת נו ע"א) הביא את שיטת בה"ג ודחאו, ומפרש את הגמרא בצורה אחרת לגמרי, כמבואר שם באריכות. עיין שם שגרס בגמרא שרב יוסף מוסיף שהסיבה שנתיר לומר לגוי להביא מים דרך חצר שלא ערבו לצורך מילה, ולא נלמד מהזאה לאסור, היא "דהא מר (רבה) לא אמר ליה (לנכרי) זיל אחים לי". מבואר, שאין כוונת רב יוסף להתיר כל אמירה לנכרי לצורך מילה⁵. לכן, מפרש הרי"ף שרב יוסף בא לחלק בין שני סוגי אמירה לנכרי. וז"ל:

אלא האי דא"ל "ולא שני ליה למר בין שבות דאית ביה מעשה לשבות דלית ביה מעשה", לאו אשבות דהזאה קאמר ליה אלא הכי קאמר ליה. הא דאמרת אמירה לנכרי שבות וקא מדמיתו לה לשבות דהזאה דאסורה, לא שני לך בשבות (דאמירה לנכרי) גופה בין שבות דאית ביה מלאכה לשבות דלית ביה מלאכה דהא מר לא א"ל זיל אחים לי דאית ביה מלאכה, אלא אייתי לי מגו ביתאי קאמר לה דטלטול

³ ומבואר יותר בדברי הר"ן פרק ר"א דמילה (שבת נו ע"א מדפי הרי"ף).

⁴ אגב, יש להעיר, שתוס' כאן כתבו, שלדעת בה"ג המעשה במסכת עירובין "דליתיה מגו ביתאי" היה דרך רשות הרבים. וקשה, דבשלמא מה שכתבו שלבה"ג מותר לומר לגוי להביא דרך רשות הרבים לצורך מילה – מובן, שזה כמעט מפורש בדבריו כפי שהבאנו כאן. אך מה שכתבו, שהמעשה בגמרא שם היה דרך רשות הרבים – אינו מובן, שהרי אם היה דרך רשות הרבים, איך נוכל להבין את המלים שם "אמר ליה אביי: 'והא לא ערבין?' אמר ליה: 'נסמוך אשיתוף'". וכן, דברי רבה בר רב חנן שם (סח ע"א) לא מובנים, אם אכן המעשה שם היה דרך רה"ר. וצ"ע.

⁵ כידוע, שיטת העיטור להקל באמירה לנכרי לצורך כל מצוה. הר"ן (על הרי"ף שם) כתב, שהעיטור למד את הסוגיא במסכת עירובין כבה"ג, ונקט שכמו שהקילו למצות מילה גם הקילו בשאר מצוות.

⁶ ברור שהבה"ג לא גרס שורה זו, כמבואר במפרשים.

בעלמא, דלית ביה מלאכה.

לר"ף, רב יוסף מסכים שיש ללמוד מהזאה לאמירה לנכרי דחז"ל העמידו דבריהם אפי' לצורך מצוה – אלא שרב יוסף בא לומר שיש להחמיר רק באמירה לנכרי בשבות דאית ביה מעשה – מלאכה – ולא באמירה על שבות דלית ביה מעשה, דהיינו 'דלית ביה מלאכה'.

לסיכום: מה הוא הציור של "שבות דלית ביה מעשה" שמותר לצורך מילה? לבה"ג: אמירה לנכרי אפילו כשאומרים לגוי לעשות מלאכה. לר"ף: אמירה לנכרי בדבר שאין בו "מעשה" – דהיינו מלאכה.⁷

עתה נביא את לשון האו"ז (הלכות שבת סימן עו) אחרי שחידש שם שבכתב גוים אין מלאכה דאורייתא כתב:

והיינו דאמר 'כותבין עליו אונו אפילו בשבת', וכן 'אומר לגוי ועושה' בגופו שלהם שאין בו אלא שבות דרבנן, דגזרו על גופים שלהם אטו גופים דידן שאסור, אבל בגופו שלנו זהו שבות שיש בו מעשה דאורייתא.

הרי ברור, שהביטוי "שבות דאית ביה מעשה" רומז לדברי רב יוסף בסוגיא בערובין הנ"ל. אך מהו ביאור המילים "שבות דאית ביה מעשה דאורייתא"? ודאי הוא, שהאו"ז ביאר את הגמרא שם כר"ף, שתפס, שכונת רב יוסף לומר שלא נתיר אמירה לנכרי כשאומר לגוי לעשות מלאכה דאורייתא (ד"מעשה" פירושו מלאכה לדברי הר"ף), ומבואר דלולי שהיה לנו דרך לבאר שבכתיבת השטר ע"י נכרי אין בו מלאכה דאורייתא, היתה לנו סתירה בין הגמרא בגיטין לגמרא בערובין, ולכן מן ההכרח לתפוס (על פי הירושלמי) שבכתב שלהם אין איסור דאורייתא.

ג. האור זרוע לשיטתו לגבי היתר הקנין בשבת

נראה, שיש נקודה נוספת בשיטת האו"ז בסוגיא, שניתן להסביר על פי דברי הר"ף בערובין.

נחלקו הראשונים האם מותר לעשות את הקנין מהנכרי בשבת, או שהתירו רק לכתוב שטר.⁸ האו"ז (מובא בב"י סי' שיח) התיר לקנות.

דין זה קשה, שלכאורה יש לדייק מהגמרא שלנו שאסור לקנות, שהרי אם אכן הקנין מותר, היינו מצפים שהגמרא תאמר זאת בפירוש. אין ללמוד היתר לעשות הקנין

⁷ כדברי הר"ף נפסק גם ברמב"ם (פ"ו מהל' שבת ה"ט) ובשו"ע (או"ח סי' שז סע"ה).

⁸ עיין מגן אברהם (או"ח סי' שז סע"א) ועוד נו"כ שם.

מההיתר לומר לנכרי לכתוב, שהרי קנין הוא לכאורה נקרא שבות שיש בו מעשה והרי הגמרא בעירובין מתירה לצורך מצווה רק שבות שאין בו מעשה ולא שבות שיש בו מעשה ואפילו אם מיירי שהישראל רק מראה לו את המעות והנכרי לוקח לבד, בכ"ז הישראל עצמו הוא הקונה בשבת, והרי הבאנו שהר"ן כתב על פי הבה"ג ששבות שיש בו מעשה פירוש "כל שבות שנעשה ע"י ישראל". אע"פ שבירושלמי מפורש להקל אך לכאורה הבבלי חולק מדלא הזכיר היתר לעשות קנין.

קושי זה יתורץ אם נזכור, שהאו"ז מבאר את הגמרא בעירובין כשיטת הר"ף, שהחילוק בין שבות שיש בו מעשה לשאין בו מעשה, הוא בין שבות שיש בו מלאכה דאורייתא לשבות שאין בו מלאכה דאורייתא. לפירוש זה שפיר נראה לומר שכמו שהתירו אמירה לנכרי בכתב שהוא רק כתב דרבנן הוא הדין שהקלו בקנין, שהרי בקנין אין שום מלאכה דאורייתא.

ד. הערה לגבי הבנת תוס' בסוגיא בעירובין

דנו בשתי דרכים להבין את דברי רב יוסף במסכת עירובין, שמחלק בין "שבות דאית ביה מעשה לשבות דלית ביה מעשה". נדון בקצרה בשיטת התוס' בביאור דברי הגמרא.

תוספות (בגיטין בסוגיין וכן בב"ק פ ע"ב) נקטו שאסרו חז"ל אמירה לנכרי במלאכה דאורייתא אפילו לצורך מילה, בדומה לשיטת הר"ף. בפשטות היינו אומרים שתוס' יפרשו את הסוגיא במסכת עירובין הנ"ל כדרכו של הר"ף.

אך לכשנעייין בדבריהם נראה להוכיח, שלא פרשו את הסוגיא כדעת הר"ף.

כשהתוס' באים להוכיח, שחז"ל אסרו אמירה לנכרי במלאכה דאורייתא לצורך מילה, הוכיחו זאת מהמשך הגמרא שם במעשה נוסף: "דההוא ינוקא דאשתפוך חמימיה... נשייליה לאימיה אי צריכה נחים ליה נכרי אגב אימיה" ע"ש. הרי ההוכחה מבוססת על כמה הנחות ואינה הוכחה ישירה. מעתה, אילו תוס' היו מבינים את הגמרא במסכת עירובין כדעת הר"ף, וגורסים כגירסת הר"ף, אז כשהיו באים להוכיח שיטתם לאסור אמירה לנכרי לצורך מילה, בוודאי היו צריכים להביא את דברי רב יוסף שקבע, שלא התירו אמירה לנכרי בשבות שיש בו מלאכה, אפילו לצורך מילה⁹.

מעתה, כשהוכחנו שתוס' לא גרסו כר"ף אלא כגירסת הבה"ג (שלא גרס "דהא מר לא א"ל איל אחים ליה"), א"כ, מסתמא פירשו את הגמרא במסכת עירובין כפשוטה – שהגמרא

⁹ כך גם מוכח מדברי התוס' במסכת עירובין (סח ע"א ד"ה "לשבות"). ועיי' הגהות הב"ח (שם), שהעיר שתוס' לא גרסו כר"ף.

באה לחלק בין הזאה שיש בו מעשה ובין אמירה לנכרי שאין בו מעשה. אם כן, יש להקשות, היאך החמירו התוס' באמירה לנכרי לצורך מצוה במלאכה דאורייתא, ולא ציינו שלדעת רב יוסף יש להקל בזה, היות ואין כאן מעשה?

צריך לומר, דס"ל לתוס', דנהי דרב יוסף הקל בשבות דלית ביה מעשה, דהיינו אמירה לנכרי, אך כיון שבמעשה שם היה מדובר על אמירה לנכרי בדבר שלא היה בו משום מלאכה דאורייתא (שהרי מיירי שם בחצר שלא עירבו) – אין לנו מקור מסוגיא זו להקל בנוגע לאמירה לנכרי במלאכה דאורייתא.